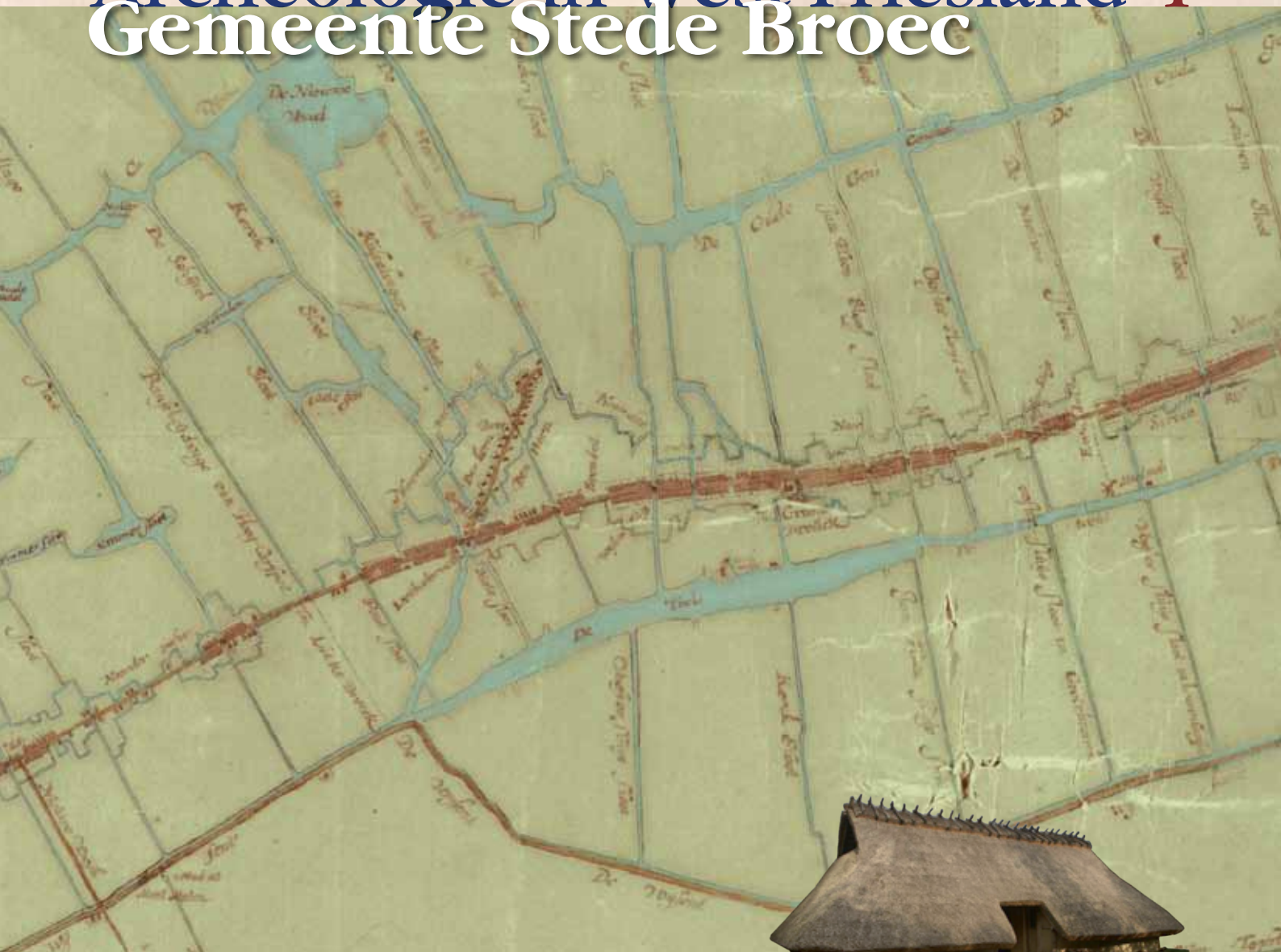

Archeologie in West-Friesland 4

Gemeente Stede Broec

Vierduizend jaar verleden onder
Bovenkarspels oude Postkantoor

Door alle veranderingen in Bovenkarspel is soms moeilijk te zien dat het oeroude wortels kent. In de Nederlandse archeologie is de naam 'Bovenkarspel' synoniem aan een van de meest sprekende periodes uit de prehistorie; de Bronstijd tussen 2.000 en 800 v. Chr. Voornamelijk in West-Friesland zijn veel goed bewaarde resten van nederzettingen overgebleven. Daarna werd het een veengebied. In de Middeleeuwen werd het enorme veenmoeras van West-Friesland ontgonnen en ingericht als woon- en landbouwgrond. De Gouden Eeuw was een voorspoedige tijd, men dreef handel en bevoer de wereldzeeën. In de 18de-19de eeuw was het een welvarende boerengemeenschap. Dat onder het Oude Postkantoor aan de Hoofdstraat van Bovenkarspel in de winter van 2010-2011 overblijfselen uit al deze periodes tevoorschijn zouden komen, was dan ook verassend. Het gaf een bruikbaar inzicht in de levenswijze van 4000 jaar Bovenkarspel.

Verzegellood van de PTT gevonden in de oude kabelsleuven langs het Postkantoor.

De opgraving achter het Oude Postkantoor in Bovenkarspel, december 2010

de kleiige stukken in. Hierdoor kwamen de zandige geulen hoger te liggen dan de omgeving. Door de goede afwatering van de zandige en zavelige delen werd West-Friesland een zeer geschikt woongebied in de Midden Bronstijd. De bronstijdboeren akkerden op de hoge, zandige delen en legden hun boerderijen aan op de zavelige flanken van de geulrug, maar ook op de kwelders. De kleiige delen van het landschap waren geschikt voor hooi- en weiland. De boerderijen waren gebouwd uit stevige palen met wanden van gevlochten twijgen, aangesmeerd met leem. In het midden van de boerderij was de haardplaats. De boerderij was tevens stal voor de kleine bronstijdkoeien. Het dak was gedekt met riet.

De Bronstijd van Bovenkarspel

Het landschap in de prehistorie zag er in West-Friesland volledig anders uit. In de Bronstijd, genoemd naar het eerste gebruik van bronzen gereedschap en bronzen wapens door de mensen, woonden de Westfriese boeren op de hoge delen in een soort kwelderlandschap. De Zuiderzee, de grote akkers en de dijken bestonden allemaal nog niet. Vanaf de Noordzee was een grote geul, het Zeegat van Bergen, waarin twee maal per dag met vloed een grote hoeveelheid zout water West-Friesland instroomde. Het zeegat verzandde langzaam en in het achterland, waar nu Bovenkarspel ligt, werd dit water brak en zoet. Hier bestond een enorme flora en fauna van watervogels, vissen en kleine zoogdieren. Door het droogvallen van het landschap klonken

Kaart van West-Friesland in de Bronstijd. De blauwe lijn is de kreek die vanuit de Noordzee het achterland in liep. Huidige kust- en spoorlijnen staan voor het overzicht aangegeven

Tijdens het proefonderzoek in smalle sleuven, kwamen resten uit drie verschillende archeologische periodes tevoorschijn.

Onderzoek tijdens de ruilverkaveling

Omdat in West-Friesland, en zeker in Bovenkarspel in de periode 1965-1980 veel werd opgegraven, is het bekend gebied voor archeologen die de Bronstijd bestuderen. Aanleiding voor het archeologisch onderzoek in de vorige eeuw vormde de grootschalige ruilverkavelingen als Het Grootslag. Na de Tweede Wereldoorlog is schaalvergroting in de landbouw op gang gekomen, waarbij de typisch Westfriese vaarpolders uit de Middeleeuwen als inefficiënt werden beschouwd. Voorafgaand aan de ruilverkavelingen zijn bodemkaarten vervaardigd door de Stichting voor Bodemkartering. Door oplettendheid van bodemkundigen en archeologen werd het prehistorische landschap in kaart gebracht. De zandige en zavelige ruggen die het gebied doorsneden, zijn vastgelegd in de bodemkaarten. Ten tijde van de uitvoer van de ruilverkaveling werd de polder 'Het Grootslag' van vaarpolder een rijpolder. Sloten werden dichtgeschoven, percelen werden geëgaliseerd en gediëpplagd om zo grotere percelen te realiseren. Deze konden makkelijk met groot en zwaar materieel worden bewerkt. Tijdens de uitvoering van deze werkzaamheden kwam een ongekend prehistorisch landschap tevoorschijn. Ook bij de aanleg van de vele nieuwbouwwijken langs de Streekweg was dit te zien. Het was onmogelijk deze enorme hoeveelheid prehistorische resten allemaal archeologisch te onderzoeken, keuzes dienden te worden gemaakt. Veel resten, ook in Bovenkarspel, zijn zodoende ongezien verdwenen. Dat betekent dat nu nog maar weinig gawe resten uit deze bijzondere periode over zijn gebleven.

De grijze en bruine lijnen en stippen zijn de afdrukken van gebouwen uit de Bronstijd en sloten uit de Middeleeuwen.

Afdrukken van grijze kringgreppels die ooit om prehistorische boomijten werden gegraven.

Bewoning uit de Midden-Bronstijd (1.800-1.100 voor Chr.)

Achter het Postkantoor werd de grond behoorlijk afgegraven tot op de zavel, precies onder de middeleeuwse akkerlaag. Hier kwamen allerlei donkergrijze kringen, grote en kleine ronde vlekken en stippen in de grond tevoorschijn. Omdat de bebouwing van hout, leem en riet was, zijn deze bouwmaterialen geheel vergaan en werden alleen de systematische donkere afdrukken van de bebouwing gevonden. Een rij kleine ronde vlekken duidde op de staanders van een houten gebouw, een woonhuis met stal. Een cirkelvormige greppel liet zien dat hier een kleine hooiberg stond, waarvan het regenwater afdroop in de

greppel. De brede ronde vlekken waren bij het doorgraven tijdens het onderzoek vaak heel diep en bleken de waterkuilen te zijn waar de boeren en hun vee zoet water uit kon halen. De wirwar van grijze vlekken en greppels is ontstaan omdat er op deze locatie langere tijd is gewoond. De houten huizen gingen waarschijnlijk maar één generatie mee en daarna was herbouw op dezelfde plaats of een nieuwe boerderij iets verder weg noodzakelijk. De boerderijen in West-Friesland werden omsloten door een greppel om het erf. De teruggevonden erfgreppels behoren grotendeels toe aan andere huizen buiten het opgravingsterrein. Door lang te puzzelen op alle overblijfselen kon worden geconstateerd dat het ter-

De tonvormige pot van Hoogkarspel-Oud aardewerk in aanzicht

In een kuil werd een vrijwel complete aardewerken pot van Hoogkarspel-Oud aardewerk (1400-1.100 v Chr.) gevonden.

Scherven van een tweeledige pot van Hoogkarspel-Oud aardewerk.

rein tenminste vijf bewoningsfasen uit de Midden Bronstijd heeft gekend. Deze zijn door het ontbreken van goed dateerbaar aardewerk niet nader te dateren. In de zuidwesthoek van de opgravingsput is een groot deel van een boerderij blootgelegd. Deze was vermoedelijk 15 m lang en 8,5 m breed en gebouwd in de Midden-Bronstijd tussen 1.400 en 1.100 jaar voor Chr. In de opgraving Enkhuisen Kadijken in 2008, maar ook in Bovenkarspel 'Het Valkje' en Hoogkarspel zijn vergelijkbare 'driebeukige woonstalboerderijen' met ingangen aan de lange zijde gevonden. Hier in Bovenkarspel lag de stal aan de oostzijde. Een latere boerderij, gebouwd op dezelfde plaats, viel minder goed te reconstrueren. Buiten het huis op het erf zijn 26 kringgreppels teruggevonden, die behoorden tot zogenaamde hooimijten. Deze kringgreppels gingen veel minder lang mee en werden telkens opnieuw, soms op min of meer dezelfde plek, uitgegraven. De vondsten bestonden uit grijze potten van handgemaakt aardewerk, het zogenaamde 'Hoogkarspel -oud aardewerk'. Dit kenmerkt zich

doordat er fijn gemalen graniet in de klei zit. De potten zijn tonvormig en hebben een dikke wand. In de opgraving is een vrijwel complete pot teruggevonden. In de greppels werd botmateriaal van runderen, schapen en geiten opgegraven. Opmerkelijk is ook de vondst van de onderkaak van een flinke hond uit een huisgreppel. Mogelijk valt deze te koppelen aan een coproliet, of in gewoon Nederlands een uitwerpsel van een hond, gevonden in dezelfde huisgreppel. Na de Bronstijd werd het landschap woest en ledig. De boeren trokken weg, gaven hun woongebieden op en door het zoete water in West-Friesland begon de groei van een uitgestrekt en dik veenkussen.

De Ontginning in de Middeleeuwen

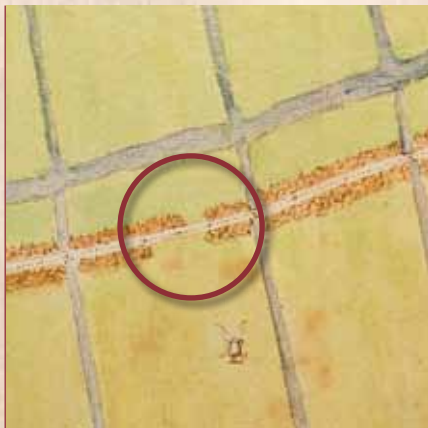
Lange tijd bleef West-Friesland onbewoond. In de periode na 700 kwamen langzaam maar zeker weer kolonisten het gebied in. Aanvankelijk waren dit zeer kleine gemeenschappen met als centrale plaats Medemblik. Pas in de periode na 1050-1100 werd de ontginning van het gebied ter hand genomen. De ontginners

Onderkaak van een prehistorische hond, lengte 9 cm. De hond moet een schofthoogte van ongeveer 40 cm hebben gehad.

Versteend uitwerpsel van een prehistorische hond. Het uitwerpsel blijkt veel beenderkalk te bevatten, een indicatie dat het dier ook bot at.

Uitsnede uit de kaart van Bovenkarspel door Jacob van Deventer (rond 1560). Tussen Grootebroek en Bovenkarspel ligt langs de Streekweg nog een heel open gebied.

Uitsnede uit de kaart van Johannes Dou (1651). De opening tussen Grootebroek en Bovenkarspel is kleiner geworden. De sloten doorsnijden de Streekweg, het Westeinde, aan de zuidzijde staat een Meelmolen.

Bord van Noord-Hollands slibaardewerk met een dubbelkoppige adelaar, rond 1575.

maakten grote slagen vanuit het noorden en kwamen rond 1150-1200 uit op de plaats waar nu de Streekweg ligt, de verbindende weg tussen Enkhuizen en Westwoud. Daar stopte de ontginning en werden huizen en kerken gebouwd. Zuidelijk ging het in cultuur brengen van het grote veenkussen onverminderd verder. Goede gegevens over het cultiveren van West-Friesland ontbreken vooralsnog. Een klein lichtpunt zijn de resten onder het Oude Postkantoor. Haaks op de Hoofdstraat werden kavelsloten aangetroffen met een bruingrijze vulling. Dit zijn de afwateringssloten en tevens de grenzen van de akkers uit de periode vanaf 1150-1225. In deze sloten werd aardewerk van de ontginners gevonden. Dit waren grijze handgemaakte kookpotten (85% van het totaal), kannen van hard aardewerk met rode strepen, Pingsdorf aardewerk uit het Duitse Rijnland (11%) kookpotten met een metallic glans, Paffrath aardewerk (3%) en witgele kannen uit het Belgische Maasgebied (1%). De huizen van de ontginners liggen vermoedelijk tussen de opgraving en de Streekweg en zijn zodoende niet teruggevonden. Uit de 14de en 15de eeuw zijn weinig resten gevonden, terwijl toen Bovenkarspel zich

aardig roerde en zeer initiatiefrijk was door bijvoorbeeld de Broekerhaven aan te leggen en samen met Grootebroek en Lutjebroek stadsrechten te verkrijgen; de Stede Broec.

De bewoning in de Gouden eeuw

Nadat de strijd tegen de Spanjaarden in 1573 in het voordeel van de Opstandelingen was beslecht, gingen Bovenkarspel en West-Friesland een welvarende periode tegemoet. Het langgerekte lintdorp verstedelijkte en steeds meer baksteen stadshuizen verschenen tussen de boerderijen langs het dorpslint. De oudste

Fragmenten van een bord van Spaans goudlusteraardewerk uit Sevilla, rond 1525.

Een verzameling potten van kogelpot- en Pingsdorf aardewerk afkomstig uit een van de kavelsloten, datering rond 1200.

Resten van drie bakpannen van rood aardewerk weggegooid in een sloot. 18de eeuw.

landkaart waar Bovenkarspel in detail op staat stamt van rond 1560. Op deze kaart en de kaart van Johannes Dou uit 1651 is precies op de plek van het Postkantoor een open ruimte te zien. Het is de zone tussen Grootebroek en Bovenkarspel, toen nog twee gescheiden delen van de 'Stede' (de stad), waar landbouwgrond lag. Van noord naar zuid was een doorvaart, de Nieuwe Sloot en Huiskes Sloot. Zuidelijk stond een gortmolen. Zowel oostelijk als westelijk begon de aanengesloten bebouwing, alleen op dit stuk precies niet. Resten van gebouwen

uit de 16de en 17de eeuw zijn dan ook niet gevonden. Wel is veel afval uit deze tijd opgegraven. Dit was afkomstig van andere huizen en gestort in de kavelsloten. Onder in een sloot kwam bijzonder aardewerk te voorschijn uit Zuid-Spanje en Italië.

De Leeuwenhalm, boerderijen van de 18de-19de eeuw

De eerste systematische historische gegevens over het gebied dateren uit de periode 1660-1670. In 1695 blijkt dat het land van huisnummer 6, nu het gebied tussen het Postkantoor (Hoofdstraat 17-19) en de villa (Hoofdstraat 21) het Westeinde. Het blijkt dat deze boerderij de Leeuwenhalm heet en is in eigendom is bij een rijke Enk-

In het vlak van de opgraving liggen de resten van twee baksteen muren, baaks op elkaar. Dit tuinmuur van Boerderij de Leeuwenhalm uit de 18de eeuw.

Een geijkt gewicht uit een middeleeuwse waterput. Het is gemerkt met het wapen van Enkhuizen (drie gekroonde baringen), het cijfer 88 en onleesbaar cijfer in een hartvorm. Lood, 120 gram, Ø 35 mm. 17de eeuw.

Miniatuurbordje van tin, mogelijk uit een poppenhuis. 18de eeuw.

Midden van een groot bord met daarop ruiter. Fries majolica, 18de eeuw.

Kaart van de opgraving uitgezet over de kadastrale kaart van 1826. Het rode vierkant onder no. 21 is boerderij de Leeuwenbalm, en onder no. 29 de andere verdwenen stolp. In rood de muren van de tuin van de Leeuwenbalm, in groen en geel de middeleeuwse resten, in grijs de prehistorie

huizer koopman, Jan Outjers Ron. Later in 1742 blijkt de Enkhuizer rechtsgeleerde Mr. Zacharias l'Epie het huis, dat De Leeuwenhalm wordt genoemd met 1406 roede (2,1 ha) grond, gekocht te hebben voor 2.662,- gulden. De situatie op de kadastrale kaart van 1826 wijkt af van de opgraving. Hier werd een lange smalle muur van zachte gele baksteen, boerengeeltjes, gevonden. Deze liep haaks om het hele pand. De muur is te zwak geweest om een huis te dragen. Mogelijk was het een tuinmuur van deze toch redelijk luxe stolpboerderij. Tegen de muur in de zon, groeiden mogelijk abrikoosjes en perziken. In 1918 werd de boerderij verkocht, het land gesplitst waarvan het westelijke deel aan de PTT en het oostelijke deel aan de heer Willebrandts, de eerste eigenaar van de Villa, overging. Het perceel oostelijk was kleiner en werd in 1731 verkocht voor 750 gulden. Dat deze boerderij bloemen kweekte, bleek uit de latere toevoeging van 35 roeden 'bloemenland'. Ook in dit geval kocht in 1747 een rijke Enkhuizer, burgemeester Jacobus van der Ramshorst een boerderij en veel meer land op. Deze redelijk grote stolpboerderij had geen specifieke naam. In 1872 wordt het perceel gescheiden in de huidige nummers 25 en 29. De huizen werden in het begin van de 20ste eeuw gebouwd en in november 2010 gesloopt. Van de grote stadsbrand uit 1691 is niets teruggevonden. Uit de historische gegevens bleek dat veel boerderijen als investering in vastgoed door de stedelijke elite van Enkhuizen werden opgekocht.

Wie er werkelijk in de huizen als huurder woonde, zal nog verder moeten worden uitgezocht. Het afval uit de 18de eeuw gevonden in de sloten rond de percelen is niet wat de rijke Enkhuizers hebben gebruikt. Het lijkt eerder op een gewoon boeren huishouden uit de 18de eeuw.

Besluit

Onder het stedelijk lint van Lutjebroek-Grootebroek-Bovenkarspel-Westeinde zijn de resten uit de prehistorie vermoedelijk goed bewaard gebleven onder de ophogingslagen uit de Middeleeuwen en later. Daarnaast ligt hier archeologisch maar ook historische een schat aan informatie uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Een van de doelen van de komende jaren is om de welstand in de Gouden Eeuw in Stede Broec beter in kaart te brengen door meer huisplaatsen en erven te onderzoeken.

Trekker van een 19de-eeuwse deurbel. Afkomstig van boerderij De Leeuwenbalm?

Graveerpasser van messing, 55 mm. De armen van de passer zijn vastgeroest. 17de eeuw.

Colofon

© Archeologie West-Friesland, Hoorn, 2011.
Deze folder is een uitgave van Archeologie West-Friesland, het Gemeentelijk samenwerkingsverband van 1 Drechterland, 2 Enkhuizen, 3 Hoorn, 4 Koggenland, 5 Medemblik, 6 Opmeer en 7 Stede Broec.
☆ Bovenkarspel Oude Postkantoor

Tekst Michiel Bartels & Yolande Meijer

Redactie: Carla Soonius

Ontwerp en productie: Vind Magazine, Hoorn

Meer informatie?

Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn
telefoon: 0229-252587
www.archeologiewestfriesland.nl

Dank gaat uit naar

de gemeente Stede Broec, Vereniging Oud Stede Broec, Frank Pennekamp (Grootebroek) en Evert Grooteman (Hoogkarspel)

Afbeeldingen: RAAP, Prehistorisch Huis Eindhoven, Archeologie West-Friesland, Westfries Archief

ISSN 2212-4365 (print)
ISSN 2212-4373 (web)

Op de voorzijde een nagebouwde boerderij uit de Bronstijd.

Gemeente
Drechterland

